

tematu, prostemu i dostępnemu językowi przedstawia szerokiemu gronu odbiorców (zarówno profesorom jak i studentom teologii, ale i zwykłemu czytelnikowi) studium rozwoju chrześcijańskiej eschatologii i okoliczności, które miały wpływ na jej rozwój. Szerokie potraktowanie zagadnienia, omówienie mało znanych autorów, którzy pozostawiali swój ślad w ewolucji chrześcijańskiej eschatologii, a nie skupianie się tylko na największych i uznanych pisarzach chrześcijańskich, jest kolejnym dużym walorem omawianej książki, która – jak wskazuje tytuł – ukierunkowana ku nadziei, nie jest suchym tylko przedstawieniem fragmentów dzieł (mogą niektórzy zarzucić małą ilość dosłownych i szerokich cytatów z dzieł patrystycznych, ale wydaje się, iż ograniczona wielkościowo forma podręcznika – na co wskazuje podtytuł pracy: *A Handbook of Patristic Eschatology* - winna dawać jedynie zarys, komentarz, skondensowane wiadomości i ogólne pojęcie, a także odnośniki do poszczególnych autorów – co też czyni wielokrotnie o. Daley, a nie być zbiorem samych tylko zdań i wypowiedzi wybranych z dzieł Ojców Kościoła i Pisarzy Kościelnych), ale swoistym zamyśleniem nad ostateczną – eschatologiczną istotą i rolą drugiej z cnót kardynalnych na przestrzeni pierwszych wieków chrześcijaństwa. Powinna więc być to praca z którą zapoznają się wszyscy zainteresowani studiami nad Nowym Testamentem i pismami Ojców Kościoła.

Pozostaje więc tytułowa nadzieja, że może już wkrótce pojawi się możliwość zapoznania z podręcznikiem o. Briana Daleya także w języku polskim, bądź też z inną pracą – wspaniale gdyby rodzimego autora – która wypełniłaby dotkliwą lukę w wydanych w Polsce pracach dotyczących eschatologii u autorów wczesnochrześcijańskich.

Ks. Marcin Wysocki – Lublin – Olsztyn

Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski, układ i opracowanie ks. Arkadiusz Baron – ks. Henryk Pietras SJ, Wydawnictwo WAM, t. 1: (325-787) Nicea I – Konstantynopol I – Efez – Chalcedon – Konstantynopol II – Nicea II, ŻMT 24, Kraków 2001, ss. 400; t. 2: (869-1312) Konstantynopol IV – Lateran I – Lateran II – Lateran III – Lateran IV – Lyon I – Lyon II – Vienne, ŻMT 26, Kraków 2002, ss. 680.

Na polskim rynku wydawniczym, w serii „Źródła Myśli Teologicznej”, ukazały się dwa szczególne tomy, zawierające orzeczenia pierwszych siedmiu soborów powszechnych z lat 325-787 (t. I), będących wspólnym dziedzictwem Kościoła Wschodniego i Zachodniego, oraz kolejnych ośmiu z lat 859-1312 (t. 2), uznawanych za powszechne tylko przez Kościół łaciński. O ich znaczeniu nie trzeba chyba nikogo przekonywać, bo przecież jest to oficjalna nauka Kościoła, wypracowana przeważnie z wielkim trudem, dokumentująca rozwój

doktryny teologicznej i prawa kanonicznego, a także będąca odzwierciedleniem różnych ówczesnych uwarunkowań historyczno-społecznych. W przypadku pierwszych siedmiu soborów trudno nie wspomnieć jeszcze o ich wymowie ekumenicznej, ponieważ są akceptowane przez oba Kościoły: prawosławny i katolicki, o czym zresztą nadmienią Autorzy we wstępie do I tomu (s. 7).

Wyjątkowość tych książek polega przede wszystkim na tym, że zawierają urzędowe dokumenty Kościoła w językach oryginalnych wraz z tłumaczeniem polskim, co oznacza, że jest to pierwsze tego typu wydanie wspomnianych tekstów w Polsce i jedno z niewielu w Europie. Nic więc dziwnego, że spotkało się z ogromnym zainteresowaniem wśród znawców problemu i wszystkich zajmujących się tą tematyką, o czym świadczą niewątpliwie liczne recenzje I lub II tomu, które ukazały się w różnych czasopismach, bądź w internecie (por. np. G. Bubel – „Studia Bobolanum” 2002, nr 3, 156-158; H. Pietras – „Życie Duchowe” 2002, nr 31, 169-170, czy też: J. Kracik, T. Jelonek, A. Zwoliński, M. Starowieyski, J. Wojtczak-Szyszkowski, H. Pietras, A. Stopka, G. Strzelczyk na stronie internetowej Wydawnictwa WAM: www.wydawnictwowam.pl/shop/).

Redaktorzy postanowili w ten sposób zestawzić teksty, aby czytelnik mógł równocześnie porównywać oryginalną wersję grecką i jej oficjalny zatwierdzony przez Kościół przekład łaciński (taki układ jest w I tomie; w II natomiast oryginalny tekst napisany jest w j. łacińskim, oprócz kilku zachowanych greckich fragmentów orzeczeń Soboru Konstantynopolitańskiego IV) oraz polskie tłumaczenie, którego dokonali: T. Wnętrzak, ks. A. Baron i ks. H. Pietras SJ (wyjątkiem jest tylko *List Kapreola z Kartaginy* w tłum. śp. ks. A. Bobera SJ, znajdujący się w dokumentach Soboru Efeckiego – 431). Bardzo dużym ułatwieniem dla czytelnika jest też z pewnością umieszczenie tych samych odnośników w każdej wersji językowej, przez co łatwo można odnaleźć interesujący fragment w którymkolwiek tekście.

Niewątpliwą zaletą obu tomów (szczególnie pierwszego) jest też to, że starano się w nich uwzględnić szerszy kontekst wydarzeń, które wtedy miały miejsce, poprzez publikację różnych ważnych dokumentów, które bezpośrednio nie należą do orzeczeń soborowych, ale są z nimi związane (np. *List Euzebiusza z Cezarei do swego Kościoła* – t. I, s. 54-61; *List papieża Jana VIII do Focjusza* – t. II, s. 106-113). Szkoda tylko, że nie zaznaczono wprost w tekście, że są to dodatkowe teksty, co może stanowić pewną trudność dla czytelnika. Taki układ pozwala jednak na pewno dostrzec, w jaki sposób kształtowała się ortodoksyjna nauka i prawo Kościoła. To zadanie jeszcze bardziej ułatwiają liczne szeroko opracowane przypisy (szczególnie w II tomie), które dokumentują ciągłość i rozwój tradycji Kościoła, ukazując równocześnie różnorodne zależności i powiązania poszczególnych synodów i soborów. Na pewno nie zostały one wyczerpująco opracowane, czego świadomi są sami Autorzy (por. t. II, s. 13), ale byłoby poważnym nietaktem nie dostrzec i nie pochwalić ich wielkiego wysiłku badawczego, który włożyli w to dzieło.

Autorzy zatroszczyli się również o to, aby postanowienia poszczególnych soborów poprzedzić krótkim wstępem i wybraną bibliografią. Wydaje się jednak, że epokowe znaczenie tych dokumentów domaga się szerszego omówienia, a już na pewno tak bardzo ważne wydarzenie jakim był Sobór Chalcedoński (451), któremu poświęcono zaledwie pół strony tekstu oraz wskazano źródła. W I tomie podano właściwie ogólną literaturę do wszystkich pierwszych siedmiu soborów, uwzględniając również wybrane polskie pozycje książkowe; ponadto przed każdym soborem czytelnik znajdzie informację, gdzie znajdują się teksty źródłowe, nie wskazano jednakże opracowań (poza Soborem Nicejskim I – 325). Drugi tom natomiast zawiera nie tylko ogólną bibliografię, ale również wskazania źródeł i opracowań, a nawet adresy stron internetowych, do każdego z poszczególnych soborów; szerzej też (w porównaniu z I tomem) opracowano wprowadzenia, chociaż też nie grzeszą zbytnią rozwlekłością.

Do niewątpliwych zalet naszych publikacji należą indeksy, bez których trudno wyobrazić sobie posługiwanie się tak obszernym materiałem. Czytelnik znajdzie tutaj wykaz cytatów biblijnych, dokumentów kościelnych i dzieł pisarzy starożytnych, na które powołują się poszczególne sobory, ale także zestawienie imion własnych i nazw geograficznych użytych w dokumentach, i przede wszystkim indeks rzeczowy, o którego przydatności nie trzeba nikogo przekonywać.

Natomiast nieco dziwnym zabiegiem wydaje się wykropkowanie imion biskupów, uczestniczących w obradach Soboru Efezkiego (431), którzy nie zgadzali się na depozycję Nestoriusza (por. *List Soborowy o biskupach wschodnich*, t. I, s. 160-161), i odsyłanie czytelnika do kompilacji dokumentów soborowych sporządzonej przez J.D. Mansiego (1759 lub reprint 1901). Z pewnością zostało to podyktowane troską o równomierne rozmieszczenie trzech wersji językowych, niemniej jednak można było te imiona wymienić w przypisie, tym bardziej, że nie ma wiele bibliotek w Polsce, które posiadają w swych zbiorach akta soborowe Mansiego.

Podsumowując dokonania Autorów, należy obiektywnie przyznać, że powstała wspaniała publikacja – nie tylko ze względu na swoją zawartość, lecz także z uwagi na swoje opracowanie techniczne, które nie było łatwym zadaniem. Z pewnością wypełniła ona lukę istniejącą w tej dziedzinie na polskim rynku wydawniczym. Przy tej okazji warto zastanowić się, czy nie dobrze by było wydać całość dokumentów soborowych w wersji elektronicznej. Pozostaje życzyć więc Autorom, aby nie zrażali się trudnościami i nadal kontynuowali swoje dzieło, przygotowując akta kolejnych soborów Kościoła katolickiego, a może i nawet ważnych synodów epoki patrystycznej.